

ELS PASTORS MALLORQUINS I LES XEREMIES

La colla de xeremiers d'Andreu Comes 'David' i Antoni Marcé 'Xisples'

Mateu Morro

*N'Andreu i
n'Antoni a la
trobada de xeremiers
de sa Pobla de
l'any 2004.*

Les xeremies, un instrument prou arrelat en la tradició musical del poble de Mallorca, tingueren un moment de gran difusió al llarg del segle XIX; però en el segle XX, sobretot després de la guerra, entraren en una època de progressiva decadència, en paral·lel al retrocés general de les altres mostres de la cultura popular. Les transformacions econòmiques provocades per l'economia turística, però també el clima social i polític, alteraren les formes de vida i entreteniment que havien sustentat l'ús i el sentit de les xeremies mallorquines. Però, tanmateix, aquests fets no significaren la seva desaparició ni la de les colles de xeremiers. En aquesta continuïtat hi jugaren un paper important els pastors mallorquins, que des de segles enrera havien fet de les xeremies –i també del flabiol i el tamborí– el seu instrument musical per excel·lència. Antoni Artigues ja ho assenyalava amb encert el 1982: «Pràcticament tots els xeremiers de Mallorca eren, són, o han estat, pastors. La plàcida, tenebrosa, solitària i

llarga nit ofereix al pastor un marc idoni per a la música»¹.

Les xeremies entretenien i feien companyia als pastors en les llargues vetllades i el seu so llunyà era sovint una nota present en qualsevol evocació d'aquella Mallorca ancestral. Així, les colles de xeremiers, integrades per un músic que sona les xeremies i un altre que sona el flabiol i toca el tamborí, han perviscut vives fins a l'actualitat gràcies a l'existència d'un grup de xeremiers i pastors que s'obstinaren en el seu manteniment. Entre aquestes persones cal esmentar la colla formada per Andreu Comes *David* i Antoni Marcé *Xisples*, que va sonar des de 1951 fins a la mort d'Andreu Comas esdevingué l'any 2007.

XEREMIERS I PASTORS

Així doncs, el lligam entre un instrument musical –les xeremies– i la formació musical que li garanteix la seva funció social –la colla de

xeremiers– amb un grup humà ben definit –els pastors– ha estat essencial per a la supervivència d'aquesta tradició musical popular. Mallorca ha estat i és encara ara terra d'ovelles. Per això, d'una manera o altra, l'activitat pastoral s'hi ha manifestat molt persistent, tant en la versió del pastor que lloga a altres petites finques per pasturar la guarda pròpia, com en la del pastor de possessió gran. I el pastor no sols ha sonat les xeremies o el flabiol durant les llargues nits d'estiu sinó que alhora n'ha estat el constructor. La feina de fer les xeremies sols la sabien fer certs pastors². Els pastors feien els sarrons amb pells de cabra o d'ovella, feien flabiols, canyetes per sonar els gralls i canyes per la bruma.

Els pastors feien les xeremies i les sonaven a les festes populars, a les grans celebracions i a les cerimònies més solemnes dins les esglésies. N'Andreu Comas insistia amb les raons d'aquest lligam: «els xeremiers eren quasi tots pastors perquè com que era un ofici que havia de menester tenir qualche cosa per en-

tretenir-se, per no dormir-se guardant en la nit, provaves de fer sonar el flabiol, i com més ho proves més en saps i més gust passes». També assenyala la pèrdua del pastoreig tradicional com una de les causes de la decadència de l'instrument: «com que ara això s'ha deixat no hi ha ningú que n'aprengui»³. Eren sonadors, constructors i fins i tot compositors. Sebastià Ordines *Guidons*, pastor de Consell, deia: «els pastors sempre dúiem el flabiol per entretenir-nos i passar el temps de bon gust. D'aquesta manera arribam a tocar i fins i tot a compondre tonades segons el model de les que sabem»⁴.

LA COLLA DE XEREMIERES D'ANDREU COMES 'DAVID' I ANTONI MARCÉ 'XISPLES'

N'Andreu Comes i n'Antoni Marcé varen néixer l'any 1935 a la localitat de Santa Maria del Camí. Tots dos foren pastors i fills de pastors. El pare de n'Andreu, Bernat Comas Morro, descendia de Pòrtol, membre d'una família de pastors i sonadors que de malnom eren *Rosseions*. La mare, Francesca Morro, era santamariera, filla d'Andreu Morro *David* o de *Son Cosme*, xeremier nascut a Consell. El pare de n'Andreu havia anat a Santa Maria llogat pel seu futur

sogre per fer de pastor i acabà cantant-se amb una filla de l'amo de les ovelles. El seu padrí Andreu havia format colla amb mestre Pep *Cabet* i amb mestre Pere *Filo*, però quan n'Andreu va néixer ja estava molt malalt. El seu pare feia colla els dissabtes amb mestre Pep *Francinet* i inflava sovint les xeremies mentre esperava que la llet per formatjar fos presa. A la família de n'Antoni no eren xeremiers, però eren pastors: «Mon pare va estar a Son Sales. Més tard va posar una guarda pròpia i tota la vida va fer de pastor. Jo de petit hi anava els matins perquè ell i el meu germà poguessin formatjar. Anava a escola els vespres i a 13 anys ja m'amollaren tot sol, amb les ovelles: munyia i formatjava»⁵. La música de les xeremies era present en les seves vides quotidianes, perquè formava part de l'entorn cultural dels pastors d'una manera íntima. No tots els pastors eren xeremiers però quasi tots els xeremiers eren pastors. «Vaig aprendre a tocar les xeremies de nin, fent de pastoret amb mon pare. Quan es va morir mon pare jo tenia tretze anys i ho vaig haver de deixar. Més tard me'n va ensenyar en Pep Munar *Francinet* de Santa Maria. Després, en morir en Pep Munar, vaig sonar amb un de Santa Eugènia»⁶. El primer mestre de n'Andreu, Josep Munar Canye-

lles *Francinet*, havia nascut a Santa Eugènia i la seva feina sempre va ser la de guardar ovelles i formatjar. Va ser pastor de Son Espanyol i després de Sa Bastida, a Porreres. Per tots aquests indrets va aconseguir una justa anomenada de bon sonador de xeremies. Les sonava a moltes de les festes populars dels pobles de Mallorca. Mestre Pep contava que a la seva joventut un xeremier acostumava a rebre la paga de 5 pessetes pel treball d'un horabaixa o d'una nit. El seu repertori era immens —arribava a prop de cent peces— i fins a la seva mort, l'any 1978 a 82 anys d'edat, ell sonava de franc allà on el convidaven⁷.

ELS ANTECEDENTS: MESTRE PEP 'FRANCINET' I MESTRE PERE 'FILO'

La colla de n'Andreu i n'Antoni es va sustentar, per tant, sobre una sòlida tradició xeremiera dels pastors de Consell, Santa Maria, Santa Eugènia i Pòrtol, la contrada on vivien i on pasturaven les seves guardes. Mestre Pep *Francinet* havia deixat de sonar quan el pare de n'Andreu morí, però veient l'interès que aquest darrer mostrava per les xeremies, va decidir ensenyar-li tot el que ell sabia. N'Andreu va fer colla amb mestre Pep durant tots aquells anys, sonant arreu de Mallorca i aprenent, alhora, a sonar les xeremies de bon de veres. Quan mestre Pep morí li deixà en herència les seves xeremies, el flabiol i el tamborí, però també li deixà totes les sonades tradicionals que constituïen el seu repertori.

Un altre punt de partida important per a n'Andreu i n'Antoni varen ser Pere Bestard *Filo*, que ja havia format colla amb el seu padrí, i el seu germà Bartomeu Bestard que «eren els més bons que hem sentit anomenar»⁸. Mestre Pere fabricava xeremies i flabiols. El 1885 va fer un flabiol de *granadillo* que n'Andreu va comprar a la seva dona per 30 duros, quan ell tenia quinze anys. Quan el Comte Rossi, grotesc i sinistre personatge del feixisme, visità Santa Maria el 4 de setembre de 1936, després d'un vehement discurs en italià, menjà raïm i begué vi dolç de la localitat, mentre unes al·lotes ballaven al so de les xeremies. Rossi s'interessà tant per aquell instrument que les autoritats locals

N'Andreu Comas ensenyant a sonar les xeremies a Son Servera.

n'hi prometeren unes. Les famílies acomodades del poble feren una aportació econòmica per comprar-les. Les xeremies de Rossi les fabricà mestre Pere Bestard *Filo*.

UNA COLLA QUE NEIX EN TEMPS DE CRISI

A la postguerra les coses no eren fàcils i n'Andreu i n'Antoni hagueren de guardar ovelles des de molt prest. «Jo guardava, d'al·lot, a Son Verdera i n'Andreu David a s'Arboçar i els vespres que teníem por ens topàvem i sonàvem tota la nit»⁹. Sols tenien 16 anys quan, ja com a colla de xeremiers, feren la seva primera actuació pública amb motiu de l'homenatge multitudinari que la seva vila va retre al ciclista Antoni Gelabert que havia guanyat un campionat d'Espanya de ciclisme en ruta. Aquell mateix dia n'Andreu i n'Antoni decidiren comprar les xeremies i el flabiol al sen Jaume Vidal *Gener*, per 100 pessetes el flabiol i 200 pessetes les xeremies. A partir d'aleshores inflaren les xeremies per tot allà on els enviaren a demanar. No fallaven a cap dels actes festius i socials de la seva vila, com les corregudes de joies de les festes patronals, però tampoc no els feia peresa recórrer quilòmetres. En els anys cinquanta, amb bicicleta-xeremies penjades a l'esquena-anaren a sonar a molts dels pobles de l'illa que ja no tenien colla. Si en temps passats hi havia hagut localitats que tenien 4 o 5 colles i més, ara els xeremiers s'esvaïen de manera ràpida. Els vells xeremiers, quasi tots pastors, es trobaven aïllats i a vegades amb dificultats per formar colla al seu propi poble. La manera que tingueren de resistir va ser reunir-se ara i adés a sopar i a sonar: s'ajuntaven persones com en Xesc *Turió*, *es Sastre Vell*, en Joan *Rosseió*, en *No-guereta*, n'Arnau de Bendinat, en *Tòrra* de Calvià, en Baltasar Rigo, en Sebastià de Pina o n'Antoni *des Merdans*. Hi anaven a peu o amb bicicleta, a vegades recorrent distàncies llargues, i així es mantenia el caliu d'una música antiga que estimaven i no volien deixar perdre. N'Andreu i n'Antoni assistiren a alguna d'aquestes trobades i també n'esdevingueren organitzadors. Aquest costum n'Andreu el mantingué fins al final de la seva vida.

Flabiols fets per mestre Pere Bestard Filo el 1885.

ELS GERMANS CAMPS, EN 'GINYOL', EN BALTASAR RIGO I N'ANTONI PALOU

Quan n'Antoni Marcé va deixar de sonar el flabiol amb ell, per raons de feina, n'Andreu va sonar molt amb en Pep Camps de Son Roca. Josep Camps havia nascut a Son Bosc, a Son Roca, el 1912. Els seus pares duïen la possessió de Son Llabrés d'Esporles. De petit va fer de porqueret i de pastor, i més tard va llaurar i menar el carro de parell. A la seva família feia onze generacions que eren xeremiers. Les xeremies del seu pare les havia fetes «el padrí del padrí de son pare»¹⁰. Sa mare no volia que sonés dins la casa i ho feia fent de pastor, pels turons i sementers. El 1924, a 12 anys, sonà les xeremies a Establiments amb mestre Jaume *s'Estufat* de Son Espanyol i mestre Pere *Filo* de Santa Maria. Durant molt de temps va anar dos dies per setmana a aprendre amb mestre Pere, amb el qual va formar colla molt de temps. D'ell en va aprendre tot el repertori: les jotes, les corregudes, el repartiment de coques, sa calistrona, les corregudes antigues, els boleros antics o l'oferta. En morir mestre Pere, en Pep Camps i n'Andreu Comas formaren colla durant un temps. Més tard n'Andreu va sonar amb en *Ginyol* de Consell. Durant alguns anys n'Andreu anà canviant de colla: sonà molts anys amb Baltasar Rigo i amb en Toni Palou, tots dos de Santa Eugènia, i també amb en Tomeu Camps, germà d'en Pep, de Son Roca. Val a dir que a Santa Maria hi va existir durant bastant de temps una altra colla formada per Rafel *Far Ciutadanet* i Sebastià *Guidons* de

Consell. Gràcies a aquestes colles es va mantenir la connexió directa amb la gran tradició popular de les colles de finals del segle XIX i principis del XX, i gràcies a elles no es perderen un bon grapat de peces musicals tradicionals.

RECONSTITUCIÓ DEFINITIVA DE LA COLLA

Val a dir, però, que a principis dels anys setanta del segle passat les xeremies de Mallorca seguien gairebé en exclusiva en les mans dels pastors de l'illa i alguns altres, pocs, sonadors populars. Però, per un altre cantó, la irrupció del turisme de masses incidí en una folklorització creixent del fet xeremier. Els vells xeremiers havien aguantat prou bé les trivialitzacions de la música i el ball popular dutes a terme per les organitzacions del règim franquista, però l'estirada del turisme era tota una altra cosa. No era infreqüent que algunes colles de xeremiers actuessin per als turistes a les barbacoas i hotels. Allò era perdre-ho tot: la raó de ser i l'ànima. Era la passa prèvia per a l'acabatall definitiu.

I, nogensmenys, n'Andreu i en Toni sabien que la seva feina era la de pastors i no la de músics de barbacoa. Mantenir la dignitat de les xeremies era ser conscients d'allò que havien significat durant tant de temps i que ara no es podia desnaturalitzar. Tanmateix, n'Andreu i en Toni tenien la sensació que allò es perdria sense remei. No s'havien equivocat tant mai. A poc a poc va aparèixer un nou interès per la música popular i per les xeremies. Un dia de l'any 1978, mentre n'Andreu

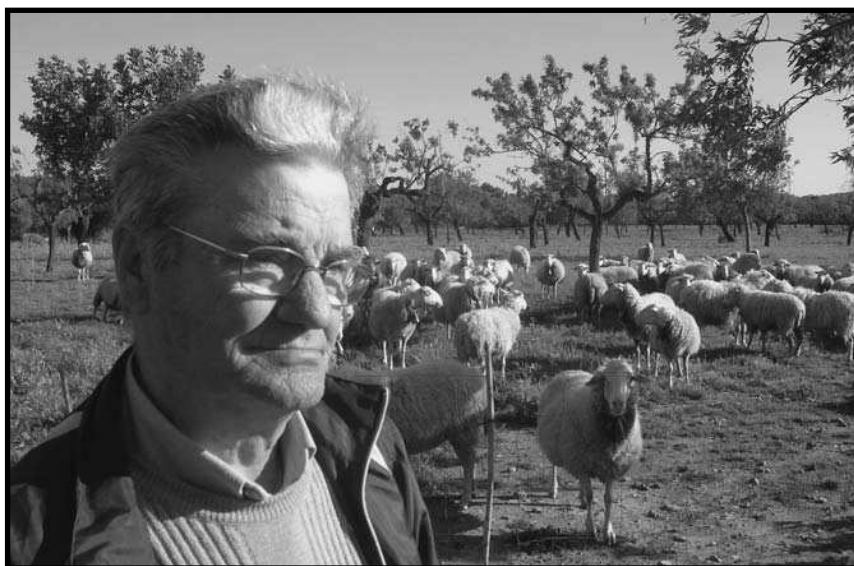
era encara amb les ovelles, arribaren dos joves de ciutat, amb moto, que volien aprendre a sonar les xeremies. La seva dona els va fer esperar tot l'horabaixa. Aquells dos joves eren en Toni Rubio i en Pep Rotger, que després foren els xeremiers de sa Calatrava. Després d'ells se n'interessaren d'altres: n'Antoni Artigues, en Miquel Tugores de Sineu, n'Antònia Sansó, na Bel Cerdà, en Jordi

Tomàs (en els seus treballs de recerca per recuperar el sac de gemecs de Catalunya) o en Gori Negre¹¹. Mentrestant la colla de n'Andreu i n'Antoni s'havia tornat a reconstruir: durant una jornada de tossa un grup d'amics animà n'Antoni a sonar el flabiol un altre cop i ell s'engrescà. Tornaren a fer colla i de llavors ençà no deixaren de sonar, com havien fet sempre. Avui les xeremies

són un instrument ensenyat a diverses escoles i els xeremiers són dotzenes. Les tonades dels vells pastors perduren i se senten en els actes i celebracions que mai no han abandonat.

Notes

1. ARTIGUES, Antoni (1982): *Xeremies: manual de xeremies, fobiol i tamborí*. Mallorca: Edicions Cort, p. 33.
2. ENSENYAT, Bartomeu (1981): *El pasto*. Palma: Escola de Música i danses de Mallorca, p. 86.
3. CANYELLES, Magdalena (1984, març-abril): «N'Andreu Comes David». *Coanegra* 17, p. 10-11.
4. Entrevista a *Última Hora* de 10 de febrer de 1972, reproduïda a: ARTIGUES, Antoni, op. cit., p. 91.
5. MORRO, Mateu (2009, juliol). «Antoni Marcé: la meua vida ha estat dedicada a les ovelles i hi he passat molt de gust». *Balears*, p. 26.
6. CANYELLES, M., 1984.
7. Es Jai Jaumet (1984, maig-juliol). «Esquitxos». *Coanegra* 18, p. 15.
8. CANYELLES, M., 1984.
9. MORRO, M., 2009, op. cit., p. 26.
10. MORRO Mateu (1988, febrer): «Mestre Pep Camps de Son Roca». *Coanegra* 47, p. 18-19.
11. XEREMIERES DE SANTA MARIA. Produccions Blau: Palma. s/d.

N'Antoni Marcé Xisples segueix fent de pastor encara ara.

VOLS SABER
COM CANTA
EL NOSTRE
MAR?

SONS DE LA
MEDITERRÀNIA

Cada dos mesos:
Entrevistes i reportatges
sobre la música dels Països
Catalans i del Mediterrani +
CDs, DVDs, cançoners... +
Suplements monogràfics +
FOC · Guia agenda de
festivals i cultura popular

@ grup enderrock Tel. 93 237 08 05

www.sonsdelamediterrania.cat